

УДК 65.011.4

Д.І. ЛАПТА, І.В. УГРИМОВА

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

В статті досліджено основні положення та методичні підходи до визначення ефективності діяльності підприємства харчової промисловості. Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну методологію визначення ефективності діяльності підприємства харчової промисловості, автор визначив ефективність харчової промисловості має різноманітні види вираження, кожен з яких характеризується своїм специфічним змістом, формами вираження та методичними прийомами кількісного виміру. З огляду на особливості харчової промисловості, які полягають перш за все, у високій матеріаломісткості та виключній соціальній значущості її кінцевої продукції, основними видами ефективності харчової промисловості залежно від отриманих ефектів (результатів) виділено економічну, соціальну та екологічну ефективність. Попередньо довівши, що ефективність підприємств харчової промисловості доцільно визначати за трьома напрямками: економічним, соціальним, екологічним, сформульовано структуровану систему показників, виділених у відповідні групи.

Ключові слова: ефективність, ефективність діяльності, визначення ефективності, підприємство, харчова промисловість

В статье исследованы основные положения и методические подходы к визначення эффективности деятельности предприятия пищевой промышленности. Анализируя отечественную и зарубежную методологию визначення эффективности деятельности предприятия пищевой промышленности, автор определил эффективность пищевой промышленности имеет виды выражения, каждый из которых характеризуется своим специфическим содержанием, формами выражения и методическими приемами количественного измерения. Учитывая особенности пищевой промышленности, заключающиеся прежде всего, в высокой материалоемкости и исключительной социальной значимости ее конечной продукции, основными видами эффективности пищевой промышленности в зависимости от полученных эффектов (результатов) выделено экономическую, социальную и экологическую эффективность. Предварительно доказав, что эффективность предприятий пищевой промышленности целесообразно определять по трем направлениям: экономическим, социальным, экологическим, сформулированы структурированную систему показателей, выделенных в соответствующие группы.

Ключевые слова: эффективность, эффективность деятельности, определение эффективности, предприятие, пищевая промышленность

The article examines the main provisions and methodical approaches to assigning the efficiency of the food industry enterprise. Analyzing the domestic and foreign methodology of assigning the effectiveness of the food industry, the author determined the effectiveness of the food industry has various types of expression, each of which is characterized by its specific content, forms of expression and methodical techniques of quantitative measurement. Given the peculiarities of the food industry, which are primarily due to the high material content and the exceptional social significance of its final products, the main types of food industry's efficiency, depending on the results obtained, are economic, social and environmental efficiency. Having previously proved that the efficiency of enterprises in the food industry should be determined in three directions: economic, social, environmental, formulated a structured system of indicators, allocated to the relevant groups.

Keywords: efficiency, efficiency, efficiency, enterprise, food industry

Вступ. На сьогодні харчова промисловість входить до першої п'ятірки галузей за наповненням державного бюджету, посідає друге місце (після металургійної та оброблення металу) за обсягом виробництва продукції у структурі промислового виробництва України. Харчова промисловість – галузь економіки України, що об'єднує сукупність підприємств з виробництва і реалізації харчових продуктів, які забезпечують потреби внутрішнього і зовнішнього ринків у продовольчих товарах. Ця галузь була і є одним із системоутворюючих елементів національної економіки. Галузь спроможна забезпечити внутрішні потреби в продовольчих товарах, на які припадає понад 60 % особистого

споживання матеріальних благ населення [1, с. 8].

Ефективність харчової промисловості має різноманітні види вираження, кожен з яких характеризується своїм специфічним змістом, формами вираження та методичними прийомами кількісного виміру.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах глобалізації та постійної конкурентної боротьби, важливим питанням для кожного підприємства є забезпечення його ефективної діяльності. Це є досить складно, оскільки підприємство як відкрита система, постійно

© Д.І. Лапта, І.В. Угрімова, 2018

перебуває під впливом чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Отже, на практиці важливо знайти дійові напрямки визначення ефективності функціонування підприємств.

Мета статті – дослідження теоретичних та практичних аспектів визначення ефективності підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності діяльності підприємства знайшли своє відображення в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: Ф. Блека, Ю. Бріггема, А. Дамодарана, Р. Каплана, Р. Келлі, Т. Коупленда, А. Маршалла, М. Міллера, Д. Муріна, Д. Нортона, М. Скотта, У. Шарпа, М. Шоулза, В. Гончаров, В. Гриньова, М. Іванова, Р. Костирко, А. Куценко, К. Лопатинська, М. Макаренко, О. Мендрул, О. Мних, Т. Момот, Н. Непогодіна, О. Олексюк, В. Пастухова, П. Підлісний, С. Поліщук, В. Припотень, Є. Рудніченко, К. Салига, Г. Семенов, Д. Солоха, В. Стадник, Н. Тертична, Т. Томаля, А. Турило, О. Фесіна, А. Чубала, Г. Швиданенко, Н. Шевчук, І. Яремко та інші. Однак деякі питання оцінки ефективності діяльності підприємства харчової промисловості залишаються нерозкритими, що говорить про актуальність теми.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність харчової промисловості має різноманітні види вираження, кожен з яких характеризується своїм специфічним змістом, формами вираження та методичними прийомами кількісного виміру. З огляду на особливості харчової промисловості, які полягають перш за все, у високій матеріаломісткості та виключній соціальній значущості її кінцевої продукції, основними видами ефективності харчової промисловості залежно від отриманих ефектів (результатів) є економічна, соціальна та екологічна ефективність [1, С. 57].

Економічна ефективність – результат економічної діяльності підприємств харчової промисловості, що характеризується співвідношенням отриманого економічного ефекту до витрат, які забезпечили цей результат.

Соціальна ефективність харчової промисловості виявляється в поліпшенні здоров'я, підвищенні працездатності та тривалості життя населення, а також у рівні загального професійного розвитку працівників, якіснішому змісті праці тощо. З точки зору суспільних інтересів, це порівняння фактичного рівня споживання продуктів харчування з науково обґрунтованою нормою та загальним обсягом споживання в кілокалоріях та в розрізі основних продуктів харчування.

Екологічна ефективність харчової промисловості – спроможність галузі забезпечити раціональне використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу, а також нормальне відтворення життєдіяльності і працездатності насамперед завдяки виробництву нешкідливих для здоров'я, екологічно чистих продуктів харчування і продуктів, які підвищують стійкість людського організму до

негативних факторів навколишнього середовища. Рівень екологічної ефективності зумовлюється техніко-економічними показниками продуктів, особливостями їх територіальної організації, характером діючих очисних споруд, особливостями технологічного процесу виробництва [1, с. 58].

Не існує єдиного методу для оцінки ефективності підприємств харчової промисловості, розглянемо найбільш поширені.

Монографічний метод дослідження, що є найбільш простим і менш трудомістким, дає відповіді на низку запитань окремого підприємства з конкретними умовами виробництва. Однак під час цього дослідження можливий вплив деяких суб'єктивних факторів на результати діяльності харчових підприємств, тому, проводячи аналіз, необхідно визначитися із його масштабністю. Зважаючи на те, що на масовому матеріалі краще простежуються загальні тенденції та закономірності, зазначений метод, як правило, використовується в сукупності із статистично-економічним методом. Він допомагає дослідити динамічні коливання кількості харчових підприємств та обсягів виробленої ними продукції, залежно від змін у соціально-економічному та організаційно-правовому середовищі. На основі цього методу визнається вплив реформування відносин власності в переробній та аграрній сферах АПК на ефективність функціонування харчових підприємств.

Сутність системного підходу зводиться до того, що діяльність будь-якого структурного елемента підприємства, що є його підсистемою, здійснює певний вплив на діяльність усіх інших його частин. У системному підході виділяють структуру зв'язків між елементами системи та між досліджуваною системою і системами, які взаємодіють із нею. При цьому вивчається вся система зв'язків і відносин, весь комплекс підсистем і їх найважливіших параметрів за тривалий період часу, що дозволяє оцінити динамічні зміни у функціонуванні підприємства. Ними можуть бути кількісні значення, а також спеціальні показники підприємства.

Розрахунково-конструктивний метод використовують для виявлення впливу економічних, політичних, соціально-демографічних, географічних та чинників конкурентного середовища на ефективність функціонування підприємств та окреслення на цій основі перспективи їх подальшого розвитку [2, с. 212-217].

Як додаткові методи можна застосувати діалектичний та абстрактно-логічний.

Діалектичний метод розглядає розвиток усіх економічних явищ та процесів у динаміці від простих і абстрактних категорій до складних і конкретних, даючи змогу виявити закономірності та обґрунтувати перспективи їх розвитку, застосовуючи при цьому історичний та логічний методи пізнання причинно-наслідкових зв'язків. Результатом застосування абстрактно-діалектичного методу є нові поняття і категорії, які розвивають сутність досліджуваного економічного явища [2, с. 212-217]. Розглянувши суть запропонованих методів для визначення ефективності

підприємств харчової промисловості, надаємо перевагу системному підходу. За допомогою системного підходу маємо можливість врахувати всі особливості харчової промисловості. А саме: характерність сезонного виробництва, що призводить до нерівномірного використання ресурсів у цукровій, консервній, виноробній, олійно-жировій галузях; наявність великих відстаней між переробними підприємствами та сировинною базою; залежність якості продукції від якості та тривалості переробки сировини; обмежені строки зберігання готової продукції; значна залежність від тари та упаковки продукції; високі вимоги до якості та асортименту продукції. Також системний підхід для оцінки ефективності підприємств харчової промисловості має виконувати основні вимоги: забезпечення відповідності теорії і практики, констатація стану і перспектив, обґрунтованість наукових висновків і пропозицій, оцінка потенційних можливостей, доступність для розуміння фахівців, динамічність розвитку, розвиток суспільного і промислового виробництва [3].

Враховуючи особливості харчової промисловості та вимоги до методики розрахунку, визначаємо, що оцінка ефективності діяльності підприємства

виходить за межі його показників, оскільки функціонування підприємства впливає на поведінку інших суб'єктів ринку. Отже, в умовах ринкових перетворень цілісна модель оцінки ефективності діяльності підприємства повинна бути побудована з урахуванням багатокритеріального підходу і включати такі критерії [4, с. 97-99]: задоволення потреб зацікавлених осіб (хто є основними учасниками програми або проекту, на що вони сподіваються і які потреби мають); внесок зацікавлених осіб (чого саме підприємство бажає і потребує від зацікавлених сторін на взаємовигідній основі); інноваційні стратегії (які інноваційні стратегії необхідно розробити для того, щоб задовільнити побажання й потреби зацікавлених сторін, враховуючи при цьому власні інтереси); процеси (які бізнес-процеси необхідно налагодити, аби реалізувати стратегії); можливості (які саме можливості необхідні для управління бізнес-інтересами).

Попередньо довівши, що ефективність підприємств харчової промисловості доцільно визначати за трьома напрямками: економічним, соціальним, екологічним, пропонуємо сформулювати структуровану систему показників, виділених у відповідні групи (табл. 1).

Таблиця 1 – Структурована система показників для визначення ефективності підприємств харчової промисловості [узагальнено автором з 1, С. 63; 2, С. 288-291]

Складова	Показник
Економічна	Коефіцієнт фондівддачі
	Темп зросту продуктивності праці
	Коефіцієнт оборотності оборотних коштів
	Коефіцієнт рентабельності основної діяльності
	Темп зросту фонду оплати праці
	Фінансова незалежність
Соціальна	Споживання основних продуктів харчування в розрахунку на душу населення
	Рівень задоволення потреб населення в основних продуктах харчування розраховують як співвідношення середньодушового споживання основних продуктів харчування до науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання
	Калорійність середньодушового споживання продуктів харчування в розрахунку на душу населення
	Рівень задоволеності потреб у загальному обсязі продуктів харчування розраховується як співвідношення фактичної калорійності середньодобового споживання в розрахунку на душу населення до науково обґрунтованих фізіологічних норм
	Середньодобове споживання населенням мікро- та макроелементів
	Обсяги виробництва дієтичної харчової продукції, продукції для дитячого харчування, продукції з лікувальними властивостями тощо та рівень задоволення потреб у них
	Питома вага витрат на покращення умов праці і відпочинку персоналу в прибутку підприємства
Екологічна	Обсяг шкідливих викидів, що забруднюють земельні, водні, повітряні ресурси і є наслідком господарської діяльності підприємств харчової промисловості
	Природо та ресурсомісткість виробництва продукції
	Питома вага безвідходних та маловідходних технологій, що застосовують у виробництві харчових продуктів
	Питома вага екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва продукції в натуральному і вартісному виразі
	Рівень забрудненості основних видів продукції шкідливими для людського організму речовинами та його співвідношення з чинними науково обґрунтованими доступними обсягами їх вмісту

За допомогою запропонованої системи можна розглянути структуру зв'язків між основними учасниками ринку та досліджуванім підприємством.

Власники, менеджери та персонал вимагають від діяльності підприємства прибутковості, ефективного управління, доцільних умов та оплати праці відповідно. До показників, які характеризують виконання вимог, належать: коефіцієнт рентабельності основної діяльності; коефіцієнт фондівіддачі, темп зростання продуктивності праці, коефіцієнт оборотності оборотних коштів; питома вага витрат на покращення умов праці і відпочинку персоналу в прибутку підприємства, темп збільшення фонду оплати праці відповідно.

Для оцінки динамічних змін доцільно розрахувати та порівняти декілька попередніх звітних періодів.

Безпосередні зв'язки з підприємством мають постачальники, які вимагають вчасної оплати поставок, що має забезпечити платоспроможність підприємства (фінансова незалежність, рентабельність), покупці прагнуть мати достатню кількість якісної продукції з великим асортиментом (покупці соціального блоку); кредитори, співпрацюючи з підприємством, намагаються мінімізувати ризики (фінансова незалежність); держава прагне отримати від підприємства соціально-екологічний ефект (використовують показники соціального та екологічного блоків).

Основними перевагами запропонованого системного підходу є:

- простота розрахунку індивідуальних показників;
- оцінювання ефективності за окремими процесами, що дозволяє виявити резерви росту ефективності;
- враховує головну особливість харчової промисловості - соціальну та екологічну значущість її продукції, за рахунок спеціальних показників;
- містить доцільне число показників, що не створює труднощів та великих затрат в розрахунок, але дає змогу аналізувати та планувати майбутню діяльність підприємства.

До недоліків даного методу належать:

- великий обсяг розрахунків порівняно з використанням узагальнюючого показника;
- методика ускладнена використанням соціальних та екологічних показників;
- відсутність можливості визначення загального рівня ефективності підприємства одним узагальнюючим показником за наявності структурованої системи показників.

Харчова промисловість є гарантом продовольчої безпеки країни. Враховуючи соціальну значущість кінцевої продукції визначати ефективність підприємств харчової промисловості необхідно у

трьох блоках: економічна, соціальна, екологічна ефективність.

Проаналізувавши найбільш поширені методи визначення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості, надаємо перевагу системному методу. Визначено основні вимоги до системного методу, запропоновано багатокритеріальний підхід до визначення ефективності підприємства та структуровану систему показників. Виділено структуру зв'язків між досліджуванім підприємством та іншими основними учасниками ринку. Встановлено переваги та недоліки системного методу.

Висновки. Можна зробити висновок, що економічна ефективність діяльності підприємства пов'язана з досягненням ефективності як при виробництві, так і при розподілі, і може бути представлена як результат технологічної та алокативної ефективності. Ефективність діяльності підприємства можна визначити як комплексну економічну категорію, яка характеризує можливість досягнення позитивного результату (ефекту) в ринкових умовах господарювання, іншими словами ця категорія відображає рівень використання ресурсного потенціалу підприємства щодо досягнення поставленої мети.

Попередньо довівши, що ефективність підприємств харчової промисловості доцільно визначати за трьома напрямками: економічним, соціальним, екологічним, сформульовано структуровану систему показників, виділених у відповідні групи.

Список використаних джерел

- 1 Гончарук А.Г. Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової промисловості) [Текст] : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Гончарук Анатолій Григорович. Одеса, 2010. – 474 с.
- 2 Завадський Й.С. Менеджмент. К.: УФІМБ, 2007. – Т. 1. 543 с.
- 3 Біловол Р.І. Управління ефективністю: Опорний конспект лекцій. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2005. – 610 с.,
- 4 Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: Монографія. – Полтава: РВБ ПУСКУ, 2008. – 205 с.

References

- 1 Goncharuk A.G. Formuvannya mekhanizmu upravlinnya efektyvnistyu pidpriemstva (na prikladi harchovoї promislovosti) [Tekst] : dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04 / Goncharuk Anatolij Grigorovich. Odesa, 2010. – 474 s.
- 2 Zavads'kij J.S. Menedzhment. K.: UFIMB, 2007. – T. 1. 543 s.
- 3 Bilovol R.I. Upravlinnya efektyvnistyu: Opornij konspekt lekciy. – Poltava: RVC PUSKU, 2005. – 610 s.,
- 4 Kucenko A.V. Organizacijno-ekonomichnij mekhanizm upravlinnya efektyvnistyu diyal'nosti pidpriemstv spozhivchoї kooperacії Ukraїni: Monografiya. – Poltava: RVB PUSKU, 2008. – 205 s.

Надійшла (received) 15.12.2018

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Особливості визначення ефективності підприємств харчової промисловості / Д.І. Лапта, І.В. Угрімова // Електронна збірка наукових праць «Е-КОНОМІКА». – Х.: НТУ «ХПІ». – 2018. - №1(2). – С. 19-23

Особенности определения эффективности предприятий пищевой промышленности / Д.И. Лапта, И.В. Угримова // Электронный сборник научных работ «Е-КОНОМИКА». – Х.: НТУ «ХПИ». – 2018. - №1(2). – С. 19-23

Features of determining the efficiency of food industry enterprises / D.I. Lapta, I.V. Ugrimova // Electronic collection of scientific papers «E-CONOMICS». – Kharkiv.: NTU «khPI». – 2017. - №1(1). – P. 19-23

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Лапта Діана Ігорівна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел.: (068)-090-95-22; e-mail: lapta.di@ukr.net

Лапта Диана Игоревна – Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студент; тел.: (068)-090-95-22; e-mail: lapta.di@ukr

Lapta Diana Igorivna – National technical university «Kharkiv polytechnic institute», student; tel.: (068)-090-95-22; e-mail: lapta.di@ukr.net

Угримова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; доцент кафедри «Менеджменту та оподаткування», м. Харків, Україна

Угримова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт»; доцент кафедры «Менеджмента и налогообложения», г. Харьков, Украина

Ugrimova Irina Vladimirovna – candidate of economic sciences, associate professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; associate professor of the department of Management and taxation

Посилання на статтю / Ссылка на статью / Reference a Journal Article:

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ [Електронний ресурс] / Д.І. Лапта, І.В. Угримова // «Е-КОНОМІКА». Електронна збірка наукових праць. – 2018. – № 1 (2). – С. 19-23. – Режим доступу до журн.: <http://e-economics.hpi.kh.ua/index.php/e-economics/article/view/55/46>